

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐԱՊՈԼԻ ԶԱՂԱՔԱՅԻՆ ԿԵՆՑԱՂԸ Մ. ԱՐՄԵՆԻ
«ՀԵՂՆԱՐ ԱՂԲՅՈՒՐ» ՎԻՊԱԿՈՒՄ

Աղբյուրագիտական գրականության մեջ պատմական սկզբնաղբյուր է համարվում այն ամենը, ինչն արտացոլում է մարդկային հասարակության զարգացումը և նրա գիտական ճանաչման հիմքն է: Այլ կերպ ասած, դրանք մարդկության գործունեության ընթացքում ստեղծված բոլոր այն արժեքներն են, որոնք ինֆորմացիա են կրում հասարակության կյանքի պատմական զարգացման զանազան փուլերի վերաբերյալ:¹ Աղբյուրագիտության՝ որպես պատմական գիտության օժանդակ դիսցիպլինի ուսումնասիրության օբյեկտը գրավոր սկզբնաղբյուրներն են, որոնք հնարավորություն են տալիս վեր հանելու ուսումնասիրվող ժամանակաշրջանի հասարակական-քաղաքական, սոցիալ-տնտեսական կյանքը և կենցաղամշակութային համալիրի ողջ ներկայանակը: Մրանից ելնելով՝ կարելի է ասել, որ դրանց մեջ մտնում է նաև գեղարվեստական գրականությունն իր ժանրային բոլոր տեսակներով հանդերձ:

Եթե քաղաքական պատմության ուսումնասիրման համար գրական-գեղարվեստական ստեղծագործությունները և բանահյուսական հուշարձանները (էպոս, առասպել և այլն) որպես սկզբնաղբյուր են դիտվում մինչև XVIIդ. ընկած պատմական իրադարձությունները վերարտադրելու համար, ապա XIX-XX դդ. համար այն աղբյուր չի համարվում: Այլ է վերաբերմունքը գրական ստեղծագործության՝ որպես սկզբնաղբյուրի նկատմամբ, երբ խոսքը վերաբերում է ազգագրությանը:

Ռուսական աղբյուրագիտական գրականության մեջ բազմիցս արծարծվել է այս թեման, ինչն ի վերջո հանգեցրել է այն համոզման, որ գեղարվեստական գրականությունը, որպես սկզբնաղբյուր, մեծ արժեք կարող է ներկայացնել մշակույթի, կենցաղի, բարքերի ու սովորույթների, հասարակական մտքի պատմության ուսումնասիրության ժամանակ: Ընդ որում, ընդգծվում է, որ դարաշրջանի «կենցաղի և բարքերի, տրամադրությունների, ընդհանուր մթնոլորտի ուսումնասիրության համար պատմաբանը կարող է գեղարվեստական գրականությունից ստանալ մեծ քանակությամբ տեղեկություններ, և հատկապես այն ստեղծագործություններից, որտեղ գրողը վերարտադրել է իր դարաշրջանը և նկարագրել է կյանքի այն դրսևորումները, որոնք անձամբ է տեսել:² Այնհայտ է, որ ազգագրության համար գեղարվեստական գրականությունը այլ աղբյուրների հետ դառնում է արժեքավոր և բավական հավաստի սկզբնաղբյուր:

Հայ ազգագրության մեջ գրականության դերը կարևորել է անվանի ազգագրագետ Վ. Բդոյանը գրելով. «Հայոց ազգագրական իրողությունները, իբրև գրական նյութ, օգտագործվել են շատ գեղարվեստական գործերում: Այդ ձևով մեծ քանակությամբ նյութեր են օգտագործել Խ. Աբովյանը, Պ. Պռոշյանը, Բաֆֆին և ուրիշներ...»:³

Գեղարվեստական գրականությունը բազմաթիվ նյութեր կարող է տալ այնպիսի բնագավառների ուսումնասիրության համար, ինչպիսիք են արժեքային կողմնորոշիչները, վարքի կարծրատիպերը, համոզմունքները, էթնիկ ինքնագիտակցությունը, ինչպես նաև ամուսնարձանական հարաբերություններն ու սոցիոնորմատիվ մշակույթի այլ բաղկացուցիչները: Իր յուրահատկությունների շնորհիվ՝ գեղարվեստական գրականությունը, համեմատած գրավոր աղբյուրների այլ տեսակների հետ, ձեռք է բերում մի շարք առավելություններ: Յուրաքանչյուր կոնկրետ ստեղծագործության համեմատական արժեքը ազգագրության համար որոշվում է նրա ոճական ու ժանրային առանձնահատկություններով, թեմատիկայով, հեղինակի իրազեկության աստիճանով և այլն: Այս տեսակետից հատկապես արժեքավոր է ռեալիստական գրականությունը: Ռեալիստ գրողները ձգտում են տալ կյանքի, երևույթների, մարդկանց ու իրերի առավել ամբողջական ու ճշմարտացի պատկերը՝ դրանք ներկայացնելով այնպիսին, ինչպիսին

¹ *Источниковедение истории СССР. Под ред. Ковальченко, 1981.*

² *Е. Ф и л и п п о в а, Художественная литература как источник для этнографического изучения города, Советская этнография, М., 1987, стр. 4.*

³ *Վ. Բդոյան, Հայ ազգագրություն, Եր., 1974, էջ 19:*

են իրականում: Գեղարվեստական գրականությունը որպես սկզբնաղբյուր ընդունելով, դրանց հեղինակները դիտվում են որպես ականատեսներ, յուրատեսակ բանասացներ, որոնք խիստ գնահատվում են ազգագրագետների կողմից:⁴

Ազգագրագետի համար մեծ նշանակություն ունի հատկապես կենցաղամշակութային այն ֆոնը, որտեղ կատարվում են իրադարձությունները, կերպարներին շրջապատող կենսոլորտը, բնական միջավայրը: Սովորաբար դա վերարտադրվում է մեծ հավաստիությամբ և դրան նպաստում է այն, որ տաղանդավոր արվեստագետը ավելի դիտողունակ է, ավելի շատ նրբություններ է նկատում, քան շարքային դիտորդը:⁵

Անհրաժեշտ է նշել, որ նույնիսկ արդի դարաշրջանի կամ ոչ վաղ անցյալի հետազոտության ժամանակ մասնագետը հանդիպում է տարբեր հիմնախնդիրների լուսաբանման տարբեր մակարդակների: Այսպես օրինակ՝ քաղաքն ավելի քիչ ազգագրական գրավոր սկզբնաղբյուրներ ունի, քան գյուղը, քանի որ էթնիկ ավանդույթների կրող երկար ժամանակ համարվում էր գյուղացիությունը, և գիտնականների հետաքրքրությունը գերազանցապես ուղղված էր դեպի գյուղը: Պատահական չէ, որ հենց հայ գրականության մեջ գյուղագրությունն ակնհայտ գերակշռում է թե՛ արձակում և թե՛ պոեզիայում: Հայ գյուղն ու գյուղական համայնքը հաճախ նույնացվում էր էթնիկ մշակույթի հետ և անվերապահորեն համարվում էր գտարյուն ազգային տարրերի հիմնական կրողն ու միակ աղբյուրը: Մակայն ազգաբանական լուրջ հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ քաղաքի կենցաղամշակութային համակարգում ևս պահպանվել են բազմաթիվ էթնիկ մշակութային տարրեր, որոնք հատկապես ցայտուն են արտահայտվում ինքնատիպ արհեստավորաառևտրական «ոլենք» ունեցող այնպիսի քաղաքներում, ինչպիսիք էին Կարսը, Ախալցխան և ի մասնավորի՝ Գյումրի-Ալեքսանդրապոլը: Այդ պատճառով քաղաքի ազգագրական ուսումնասիրության հարցում աղբյուրագիտական բազայի ընդլայնումը դառնում է խիստ անհրաժեշտ:

Վերոշարադրվածը հիմք է տալիս ասելու, որ հայկական գրականությունը ևս կարող է դիտվել որպես կարևոր ազգագրական սկզբնաղբյուր, հատկապես երբ խոսքը վերաբերում է քաղաքի կենցաղամշակութային համայնքի հետազոտմանը: Նպատակ չհետապնդելով քննարկել նման բնույթի մեծաքանակ գրականությունը (օր.՝ Հ. Պարոնյանի գրական ժառանգությունը՝ Կոստանդնուպոլսի, կամ Գ. Մունդուկյանինը՝ Թիֆլիսի ուսումնասիրության համար)՝ ուզում ենք կանգ առնել Սկրտիչ Արմենի ստեղծագործությունների, հատկապես՝ «Հեղնար աղբյուր» վիպակի վրա:⁶

Վիպակը, չնայած փոքր ծավալին, բացառիկ արժեքավոր տեղեկություններ է պարունակում Ալեքսանդրապոլ քաղաքի, նրա բնակիչների, սովորույթների և բազում այլ երևույթների մասին: Վիպակում ներկայացված քաղաքային կենցաղի ընդհանուր նկարագրի հավաստիությունը վկայում է նաև հեղինակն ավելի ուշ գրված իր մեկ այլ ստեղծագործության՝ «Հեղնար ախապուրը կայնած էր տիա-ա-ա՛ ինտեղ...» պատմվածքի մեջ:⁷ Այստեղ Մ. Արմենը փորձել է վերլուծել իր իսկ վիպակը, ընթերցողին ներկայացնելով վիպակի մեջ առկա իրականն ու տիպականը, ինչպես նաև իր կողմից ստեղծված ու իր երևակայության արգասիք հանդիսացող հատվածներն ու կերպարները, քանի որ ստեղծագործությունը մեծ արձագանք էր գտել հատկապես Ալեքսանդրապոլ-Լենինականի բնակչության շրջանում: Մեզ համար հետաքրքիր է այն փաստը, որ, ինչպես վկայում է հեղինակը, այնքան ճշգրիտ են ներկայացված միջավայրը, կերպարները, քաղաքային մթնոլորտը, որ տեղացիները հետագայում վիճում էին, թե որտեղ է եղել աղբյուրը: Այդ վեճը լուծելու համար էլ հեղինակը մանրամասն նկարագրել է վիպակի ստեղծման ողջ ընթացքը, դրա իրական և հորինած հատվածները:

Ռեալիստական գրականության կարևորագույն սկզբունքներից մեկը տիպականությունն է, իրականության գեղարվեստական ընդհանրացման բարձրագույն ձևը, որը հնարավորություն է տալիս գրականությանը խորը ներթափանցելու կյանքի մեջ, առավել ամբողջական և վառ գույներով բացահայտելու նրա զարգացման միտումները,

⁴ *М. Рабинович. Очерки этнографии русского феодального города. М., 1978, стр. 12.*

⁵ *Е. Филиппова, նշվ. աշխ., էջ 28:*

⁶ *Մ. Արմեն, Հեղնար աղբյուր, Եր., 1961:*

⁷ *Մ. Արմեն, Երկեր, հ. 4, Եր., 1971:*

դառնալու նրա ճանաչման գործիքներից մեկը:⁸ «Հեղնար աղբյուրը» նման տիպական կերպարների, միջավայրերի, հարաբերությունների մի կուտ ամբողջություն է, որն ընդհանրացնում է XX դարասկզբի Ալեքսանդրապոլի կենցաղամշակութային համալիրը, ներկայացնելով այն իր բոլոր բաղադրիչներով: Մ. Արմենն անձամբ հավաստում է «Վիպակում իրականությունից վերցված են միայն նկարագրված վայրերը՝ համարյա միշտ իրենց իսկական անուններով: Եվ, իհարկե, հնարովի չեն, այլ իրականությունից են վերցված Գյումրու կենցաղային հին սովորույթները՝ գետի ափին խնջույք կատարել, բացակա կամ մահացած ընկերոջ համար ազատ տեղ թողնել և բաժակ դնել, զբոսանք Չիթոցոնց զարբում, բոբիկ ոտքերով Երուսաղեմ գնալ և այլն...»:⁹

Վիպակի՝ որպես օբյեկտիվ սկզբնաղբյուրի գիտական արժեքն այն է, որ այստեղ առկա են գրականությանը ներկայացվող երկու չափանիշներն էլ. քանակական (թե ինչ ծավալի ազգագրական նյութ է պարունակում) և որակական (թե որքանով են հավաստի հեղինակի դիտարկումները):¹⁰ Ներկայացված հարցադրումներին պատասխանելու համար անհրաժեշտ է պարզաբանել, թե որ խավին կամ որ մասնագիտական խմբին են պատկանում գործող անձինք, որքան մանրամասն և ճշգրիտ են ներկայացված նրանց կյանքն ու կենսապայմանները և այլն:

Մ. Արմենն ինքն է պատասխանել տրված հարցերին այսպես. «Վիպակի հետոսների ետևում չկան կոնկրետ, իրական նախատիպեր: Ուստա Սկրտիչի անձնավորությունը ես չեմ տեսել երբեք և ոչ մի տեղ, բայց ուստա Սկրտիչի տիպը ես կյանքում տեսել եմ շատ անգամ, ես ճանաչել եմ 100 ուստա Սկրտիչ: Բայց վիպակի ուստա Սկրտիչը 101-րդը չէ, այլ նա իր մեջ ամփոփում է այդ հարյուրին միասին և ոչ մեկին առանձին»:¹¹ Մյուս հարցի պատասխանը հետևյալն է. «Միտք ունի արդյոք թվարկել այն բոլոր տարրերը, որոնք իմ գիտակցությամբ մտել էին վիպակի մեջ: Հարցն այն է, որ ես դրսից եկած մարդ չէի, որ հատիկ-հատիկ հավաքեի այդ «տարրերը» և իմանայի, թե որքան են հավաքել և որոնք են դրանք: Ես Գյումրեցի էի, ճիշտ և ճիշտ այն արհեստավորական միջավայրում ծնված, որի կյանքից գրել էի վիպակը: Այլ կերպ ասած, դարձ-յալ պիտի դիմել նույն համընդհանուր բառին իմ կյանքն էր»:¹²

Այսպիսով, աղբյուրագիտական վերլուծության ենթարկելով վիպակը, այն կարելի է համարել խիստ հավաստի և շատ արժեքավոր սկզբնաղբյուր Ալեքսանդրապոլ քաղաքի պատմագագրական ուսումնասիրության համար: Վիպակում հանգամանորեն ներկայացված են քաղաքի կենցաղամշակութային համալիրի բոլոր բաղադրուցիչները՝ առաջնային արտադրության, կենսապահովման, սոցիոնորմատիվ և հումանիտար մշակույթները, սակայն տարբեր համամասնությամբ: Վիպակի հետոսների մասնագիտությունները համապատասխանում են քաղաքի բնակչության հիմնական տղնտեսական զբաղմունքներին՝ արհեստ, գյուղատնտեսություն, առևտուր: Վիպակում ճշգրիտ նկարագրված է քաղաքը որպես բնակավայր. թաղամասերը, փողոցները, բոստանները, գերեզմանոցը, ինչպես նաև քաղաքային ճարտարապետությունը՝ տները, խանութները, պանդոկները, զբոսավայրերը, աղբյուրները և այլն: Ազգագրական տեսանկյունից մեծ հետաքրքրություն է ներկայացնում ուստա Սկրտիչի տան՝ արհեստավորի բնակարանի ներսույթի նկարագրությունը, քանի որ դրա վերաբերյալ գրավոր տեղեկությունները խիստ սակավ են: Ամենայն մանրամասնությամբ են նկարագրվել նաև կնոջ ավանդական տոնական հագուստի համալիրը, հատկապես գլխի հարդարանքն ու զարդերը՝ իրենց բարբառային անուններով: Ալեքսանդրապոլի քաղաքային ճարտարապետությանն ու տարազին նվիրված գիտական ուսումնասիրությունները¹³ հետազայում հաստատեցին հեղինակի տեղեկությունների հավաստիությունը՝ ավելի բարձրացնելով վիպակի՝ որպես պատմագագրական սկզբնաղբյուրի արժեքը:

⁸ *Е. Филиппова, նշվ. աշխ., էջ 28:*

⁹ *Մ. Արմեն, նշվ. աշխ., էջ 237:*

¹⁰ *Е. Филиппова, նշվ. աշխ., էջ 28:*

¹¹ *Մ. Արմեն, նշվ. աշխ., էջ 236:*

¹² *Նույնը:*

¹³ *Մ. Մաթևոսյան, Գյումրիի ժողովրդական ճարտարապետությունը, Եր., 1985: Ն. Ավագյան, Հայկական ժողովրդական տարազը, Եր., 1983 և այլն:*

Այս ամենով հանդերձ, վիպակը մեզ համար կարևորվում է հատկապես քաղաքի սոցիոնորմատիվ մշակույթն ուսումնասիրելու առումով, քանի որ հեղինակը անդրադարձել է այնպիսի թեմաների, որոնք գրեթե ուսումնասիրված չեն, և որոնց վերաբերյալ քիչ թե շատ այլ հավաստի տվյալներ չեն պահպանվել:¹⁴ Այդպիսիք են ներթրեմիկական հարաբերությունները, քաղաքի սոցիալական խավերը և դրանց փոխհարաբերությունները, քաղաքային արհեստների ու դրանք ներկայացնող արհեստավորների աստիճանակարգությունը, արևմտատեղապական ու ռուսական կենցաղամշակութային տարրերի ու երևույթների ներթափանցումը, էթիկական-վարքագծային նորմերն ու կարծրատիպերը, բարոյականության ավանդական ըմբռումները և այլն, որոնք ներկայացվում են ընտանեկան-հասարակական հարաբերությունների ֆոնի վրա:

Վերը քվարկված բոլոր թեմաներից հատկապես արժեքավոր են միջէթնիկական հարաբերություններին վերաբերող դիտարկումները, քանի որ ազգամիջյան հարաբերությունները արդի ազգաբանության առավել այժմեական հիմնախնդիրներից է, որի վերաբերյալ հայ ազգագրական գիտության մեջ ուսումնասիրություններ չեն կատարվել: Ալեքսանդրապոլում XX դարասկզբին հայերի հետ մեկտեղ ապրում էին նաև թուրքեր, հույներ, ռուսներ, բոշաներ՝ տեղակայված առանձին թաղամասերում՝ էթնիկ առումով անխառն մահլաներում: Հատկապես փակ կենցաղով էին ապրում թուրքերը, որոնց մասին Մ. Արմենը գրում է. «Իր առանձին, փակ կյանքով ապրող թաղամաս էր դա»:¹⁵ Չնայած դրան՝ քաղաքի բոլոր բնակիչները խիստ հանդուրժողական էին միմյանց նկատմամբ, հարգում էին իրար սովորույթները, խոսում էին «Գյումրու երեք լեզուներից որով էլ ցանկանային, բայց մեծ մասամբ հայերեն...», միմյանց դիմում էին հարգալից՝ ուստա Սկրտիչը թուրքերի մոտ «Սկրտիչ ախպեր» էր, թուրք Ռահմանը հայերի մոտ՝ «Ռահման ջան», իսկ հույն Աթանասը բոլորի մոտ՝ «տնկոզ Աթո»:¹⁶

Այս ամենով հանդերձ, հեղինակն իր սուր դիտողականությամբ մանրամասն քվարկել է նաև բոլոր այն հակասությունները, որոնք առկա էին նրանց միջև, սակայն միջէթնիկ կոնֆլիկտների չէին հանգում: Հետաքրքիր է, որ այդ հակասություններն Արմենը ներկայացնում է հարցադրումների միջոցով: Քանի որ վիպակի այդ հատվածը ազգամիջյան փոխհարաբերությունների ուսումնասիրման համար բացառիկ արժեք է ներկայացնում, ուստի մեջբերում ենք ամբողջությամբ. «Ամաչո՞ւմ էին նրանք, թե՞ լուծում էին փնտրում, թե այդ ինչի՞ց է, որ չնայած իրենց այդքան մտերմությանը, այնուամենայնիվ հարկավոր էր առանձին հավաքատեղ ունենալ, անհրաժեշտ էր տարբեր թաղամասերում ապրել, և իրար հետ չէին կարող ամուսնանալ ոչ միայն մահմեդական թուրքն ու քրիստոնյա հայը, այլև հույնն ու հայը, որոնք երկուսն էլ քրիստոնյա էին: Ավելին՝ իրար հետ չէին կարող ամուսնանալ երկու հայեր, եթե նրանցից մեկը լուսավորչական էր, իսկ մյուսը՝ կաթոլիկ... Ամաչո՞ւմ էին նրանք, թե՞ լուծում էին փնտրում, թե այդ ինչի՞ց էր, որ թուրքը չէր ուտում հայի մորթած միսը, հայը՝ թուրքի պատրաստած պանիրը, մինչդեռ նույն թուրքն ու հայը խմում էին նույն սուրճը, ուտում էին նույն լավաշը... Միաժամանակ, նրանք խորշում էին միմյանց ամանից ջուր խմել, իրարից ջրաման չէին վերցնում և չէին տալիս, չպղծելու համար, իրենց համոզմունքով՝ իրենց շրթունքները, ամանի տիրոջ համոզմունքով՝ ամանինը...»:¹⁷

Քրիստոնյա հայերի ու հույների և մահմեդական թուրքերի միջև այդ հակասությունը դրսևորվում էր նաև բաղնիքում, որ նույնպես շատ գունազեղ նկարագրված է վիպակում: Բաղնիքի ծեսն Ալեքսանդրապոլի քաղաքային կենցաղի բնորոշ երևույթներից մեկն է, սակայն այստեղ մեզ հետաքրքրողը ոչ միայն ծեսն է որպես այդպիսին, այլև այն, որ նույնիսկ բաղնիքում հայերն ու հույները թուրքերից առանձին են լողացել՝ անջրպետվելով պատով, որի բացվածքների միջով նրանց երեխաները խաղում էին իրար հետ: Մեկ այլ նկատառում ևս. հատկանշական է, որ Արմենը ներկայացրել է կանանց բաղնիքը, և, եթե նկատի ունենանք հեղինակի սեռը, կարող է համարվել պակաս

¹⁴ Բացառություն է կազմում Կ. Մեղրոսյանի «Արհեստավորական ավանդույթները և դրանց արտահայտությունները լեռնականացիների կենցաղում» աշխատությունը, Հայ ազգագրություն և բանահյուսություն, պրակ 6, Եր., 1974:

¹⁵ Մ. Արմեն, Հեղնար աղբյուր, էջ 30:

¹⁶ Նույնը:

¹⁷ Նույն տեղում, էջ 31:

ճշմարտացի: Սակայն այս դեպքում ևս վստահաբար կարելի է պնդել, որ հեղինակը պատմում է որպես ականատես, քանի որ հայ ժողովրդի մեջ մինչև XX դարի կեսերը կենցաղավարում էր այն սովորույթը, փոքրահասակ տղա երեխաներին մայրերն ու տատերն էին լողացնում՝ իրենց հետ տանելով բաղնիք:¹⁸

XIX դարի վերջին Ալեքսանդրապոլում ձևավորվել էին իրավական տարբեր աստիճանի և նյութական տարբեր մակարդակի վրա գտնվող խավեր, որոնք, բնականաբար, իրար նկատմամբ որոշակի վերաբերմունքի և փոխհարաբերության մեջ էին գտնվում:¹⁹ Վիպակում բավականին հանգամանորեն ներկայացված են արհեստավորների ու բոստանչիների փոխհարաբերությունները, որոնց էլ ուզում ենք անդրադառնալ:

Քաղաքի բնակչության տարբեր խավերը՝ արհեստավորները, առևտրականները, հարուստ ձեռնարկատերերը, հողագործ բոստանչիները, խիստ աստիճանակարգված սոցիալական կարգավիճակ ունեին, չնայած մեծանուն շերտադասություն առկա էր մասնամիջապես արհեստավորական խավում: Ըստ Արմենի՝ ավելի մեծ հեղինակություն ունեին ոսկերիչները, քան աղբյուրագործները, չնայած վերջիններս ևս կանգնած էին արհեստավորական ցուցակի վերին կարգերում: Դրա վկայությունն է այն, որ երբ վարպետ Սկրտիչը անցնում էր, «Խանութների մոտ հավաքված մարդիկ բառի կեսի վրա ընդհատելով խոսակցությունը, ակնածանքով բարևում էին նրան՝ շափխաներն արագ հանելով, ապա միայն նրա անցնելուց հետո՝ դանդաղ ծածկելով»:²⁰

Եթե քաղաքի արհեստավորական խավին մարմնավորում է ուստա Սկրտիչը, ապա Վարոսը ներկայացնում է բոստանչիներին: Ըստ էության, հողագործությանը զբաղվողները բավականին ցածր կարգավիճակ ունեին, քանի որ Վարոսը, վարպետի ներկայությամբ իր ամենամեծ գործը համարում է նրան ծառայելը, իսկ նրա խոսքը՝ խիստ ծանրակշիռ: Այդ է պատճառը, որ նրան է դիմում իր համար կենսական նշանակություն ունեցող հարցի լուծման խնդրով: Նրանց երկուսի երկխոսության միջոցով ամբողջական պատկերացում կարելի է կազմել կյանքի, սիրո, մարդկային փոխհարաբերությունների, ընտանիքի, ազգային ավանդույթների ու դրանց պահպանման վերաբերյալ ավելացրածների պատկերացումների մասին, ինչը հնարավորություն է տալիս առավել ամբողջացնելու քաղաքի պատկերը: Հատկանշական է, որ ազգային ավանդույթների կրողն ու պահպանողը դառնում է արհեստավորական խավը՝ հանձնելով ուստա Սկրտիչի, որի խոսքերում խտացած է ժողովրդի դարավոր ավանդույթը:

Վիպակում հյալանցիկ անդրադարձ կա մասնաբաժնի ամուսնական սովորույթների, թաղման ծեսի, սեռերի փոխհարաբերությունների՝ գյումրեցի կանանց իրենց ամուսինների հանդեպ ունեցած վերաբերմունքի մասին և այլն, որոնք բոլորն էլ, անկախ տեղեկատվության չափից, շատ արժեքավոր են Ալեքսանդրապոլի ազգագրական ուսումնասիրության համար:

ГОРОДСКОЙ БЫТ АЛЕКСАНДРОПОЛЯ В ПОВЕСТИ М. АРМЕНА "РОДНИК ЭГНАР"

____ Резюме ____

____ К. Базеян ____

В статье повесть рассматривается как этнографический источник для исследования городского быта начала XXв. В повести представлены все стороны культуры и быта Александрополя: город-как поселение, городская архитектура, этнический и социально-профессиональный состав населения, семья и семейные отношения и т.д. Благодаря этим сведениям стало возможным подробно рассмотреть межэтнические отношения и иерархическую сущность профессиональных и социальных слоев населения.

¹⁸ Կ. Ղ ա Ֆ ա ղ ա ղ ա ղ ա ն, Մի փաստաթուղթ Ախալցխայի հայերի կենցաղի վերաբերյալ, «Բանբեր Երևանի համալսարանի», 1967, 3, էջ 175:

¹⁹ Կ. Ս է ղ ղ ո ս ղ ա ն, նշվ ա շ ի., էջ 176:

²⁰ Մ. Ս ղ ո ս ն, Հեղինակ աղբյուր, էջ 47: